

HARALD HJÄRNE

KINAS STÖRSTE KEJSARE

SÄRTRYCK UR »JULBOK 1906» UTGIFVEN AF PROF. E. STAVE ------------- UPPSALA 1906 ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta särtryck, som tillhör Cornell University Library, har scannats av Google Books. Det anpassades och OCR-tolkades för Projekt Runeberg i november 2014 av Bert H.

KINAS historia kan väl sägas vara så godt som okänd för den upplysta allmänheten här i västerlandet. Icke så, som om böcker skulle saknas, hvarur vi kunde hämta en till och med ganska omfattande kunskap i detta ämne. De kristne missionärerna, först och främst jesuiterna ända från slutet af 1500-talet, sedan under det sist förflutna århundradet dessutom en mängd nitiske protestanter af olika nationer och kyrkosamfund, ha grundlagt och utvidgat den sinologiska vetenskapen, åt hvars förkofran i deras spår allt flere andre europeiske och amerikanske forskare ha ägnat och ägna sina krafter. Om kinesernas sinsemellan täflande trosformer och filosofiska läror, om deras nutida seder och samhällslif, mest kanske om deras växlande förhållanden till de kristna folken, finnas otaliga populära framställningarinom alla länders litteraturer. Naturligtvis behandlas äfven det uråldriga och ofantliga väldets historia mer eller mindre vidlyftigt i sådana arbeten, liksom ock i hvarjehanda världshistoriska handböcker. Åtskilliga af dess originalkällor äro äfven tillgängliga i öfversättningar på olika västerländska tungomål. Redan från 1700-talet finnes, tack vare en lärd jesuits mångåriga flit, en fransk tolkning i elfva dryga kvartband af en stor kinesisk annalkompilation, grundad på de bästa och tillförlitligaste anteckningarna af sådan art från äldre tidehvarf.

Men icke förty har den kinesiska historien förblifvit oss främmande, vida mer än allting annat, som vidkommer denna sällsamma folkstam.

De många besynnerliga namnen, de oupphörliga fejderna med alla slags asiatiska horder, de skenbart betydelselösa palatsrevolutionerna, dynastiernas och kejsarnes ändlösa serier, — det är icke godt för oss att få något begripligt sammanhang i allt detta virrvarr. Vi tycka oss sakna alla ledande trådar, alla anknytningspunkter

till den historia, som vi äro vane vid, och som för oss ter sig såsom den enda verkligen beaktansvärda sammanfattningen af mänsklighetens häfder. Det kan ej heller förnekas, att de sannskyldige Kina-kännarne, trots all sin grundlighet och möda, likväl ickegjort hvad de möjligen kunnat för att något lätta vår uppfattning af denna underliga statsutvecklings egentliga innebörd. Måhända har det kommit sig däraf, att det historiska sinnet, blicken för de mänskliga samhällsföreteelsernas allmänna förutsättningar och bestämmande krafter, för analogierna och kontrasterna dem emellan under skilda förhållanden och tider, icke fått göra sig lika mycket gällande som den samvetsgranna omsorgen att hopa massor af faktiska uppgifter inom den kronologiskt fastställda ramen för Kinas helt och hållet afsöndrade öden.

Vi få sålunda reda oss nästan på egen hand, om vi, utan att själfve vara invigde i Kinas skrift och språk, vilja draga något gagn för vår historiska bildning af det rika material, som föreligger samladt i tills vidare så föga inbjudande former, innan ännu de riktigt sakkunnige mästarne hunnit taga itu med det angelägna byggnadsverket. Det är tungt för oss att vänta så länge, ty den tid nalkas allt mer och mer, då det återupplefvande Kina kommer att betyda någonting helt annat för oss än ett aflägset hedniskt sagoland. Huru skola vi då kunna bestå, om vi ej förstå oss på hvad dess flertusenåriga utveckling innebär, under det att framtidens fullt själfmedvetne kineser mäktatmed vår kulturs egna hjälpmedel sätta sig in i grundvillkoren för dess maktställning?

Emellertjd måste vi leta, så godt vi kunna, efter någon rimlig synpunkt, från hvilken vi förmå afvinna det kärfva ämnet ett för oss någorlunda fattbart intresse. Törhända kunna vi finna en sådan synpunkt, om vi betrakta Östasien i dess helhet och det europeiskt-amerikanska västerlandet såsom två sidoordnade kulturområden, såsom två skilda, men icke alldeles ojämförbara planeter, så att säga, inom det historiska världssystemet. För en dylik åskådning ter sig det gamla Kina i sin glanstid icke såsom ett motstycke till något särskildt af det nyare Europas länder, utan såsom Östasiens grundläggande kulturvälde, hvarifrån de yngre staterna och folken, Japan, Korea, Annam, Tibet, m. fl., hämtat sina väckelser och mönster, liksom vår medeltida och moderna odling utgått från den romersk-grekiska antiken.

Taga vi vår uppgift på detta sätt, då kommer det något mera lif och färg i den historiska taflan. Vi afskudda oss den häfdvunna föreställningen, att Kina alltid varit sig ungefär likt eller åtminstone mycket tidigt stelnat i orubbligen fasthållna inrättningar och sedvänjor. Det är sant, det finnes ett kinesiskt grundlynne, som redan i forna dagar nått sinskarpa utprägling och bibehållit sig genom alla tider. Men detsamma gäller nog också, ifall vi tänka litet efter, om vår egen kultur, och för östasiaterna torde denna vår västerländska likformighet vara fullt så ögonskenlig som deras för oss. Å ömse sidor har dock historien att uppvisa en mångfald af genomgripande förändringar, inre och yttre, som icke blifva mindre betydelsefulla, därför att bakgrunden i stort sedt står kvar. Det är dessa förändringar, som påkalla vår uppmärksamhet, såframt vi vilja göra oss något begrepp om hvad den kinesiska stammen har uträttat i världen.

Därtill kräfves ock, att vi fästa våra blickar i främsta rummet vid höjdpunkterna i dess utveckling. Om folken, liksom de särskilda människorna, kan med skäl sägas, att ingen lär känna dem rätt, som ej vill se dem från deras bästa sidor. Då först kunna deras gåfvor och styrka tillbörligen uppskattas. Benägenheten att helst hålla sig till det fula, det föraktliga och klena alstrar endast fördomar och själfbedrägeri under den öfverlägsna insiktens och tankeskärpans sken. Skuggorna böra ju ej fördöljas, men ljuset är den lefvande och lifgifvande kraften, och om det undanskymmes, kan intet lif förklaras i sin sanna innebörd.

Huru långt Kina kunde nå med sitt statslifoch sitt statsideal, det framgår därför pålitligast ur dess maktförnyelse under den af dess hundratals kejsare, som väl med rätta må kallas den störste.

*

I början af det tredje århundradet efter vår tideräkning störtades, genom en följd af inre sociala skakningar och af främmande vilda horders angrepp, den frejdade Han-dynastien, som förbundit de många kinesiska småstaterna till ett sammanhängande välde, genom vapnens, kolonisationens och odlingens makt utvidgat dess gränser åt alla håll och skänkt det »svarthåriga folket», »Hans söner», såsom kineserna ännu i dag älska att kalla sig, ett rådrum af fyra sekler att stadga sin samhällsordning, att utveckla sin litteratur och sitt uppfostringsväsen på fäderneärfda,

ännu tydligen skönjbara grundvalar. Hvad det romerska kejsardömet från Augustus till Theodosius betyder för den gamla Medelhafsvärlden och därigenom äfven för oss, det betyder Han-dynastien i sina båda linjer, trots alla palatsrevolutioner där som här, för den aflägsna asiatiska österns folk.

Åter gingo fyra århundraden, men under oafbruten jäsning. Först sönderföll väldet i ett par rikshälfter, sedan i tjogtals riken underskiftande och kämpande dynastier, till stor del af främmande härkomst. I gränstrakterna reste sig de nyligen kufvade och inplanterade barbarerna under självfalde höfdingar, från Centralasien, Mandschuriet och Tibet inströmmade deras stamfränder och medtäflare i massor, i de gamla kinesiska provinserna väcktes de inbördes motsatserna och de separatistiska sträfvandena till nytt lif. Det var en folkvandringarnas och folkblandningarnas tid, med liknande verkningar som hos oss i Europa. Sedan dess ha kineserna, oaktadt alla gemensamma politiska och andra band, förblifvit splittrade i en mängd nationer med olika tungomål, lefnadsvanor, utseende och lynne, — skiljaktigheter, som under tidernas lopp blifvit allt ytterligare skärpta. I dessa afseenden söndra de sig numera från hvarandra minst lika mycket som de romanska folken, fransmän, italienare, spanjorer m. fl., inbördes. Blott för det ovana och flyktiga europeiska ögat existerar ett enda enhetligt kinesiskt folk af den »gula rasen», — liksom hopen där borta blandar oss alla tillsammans under vedernamnet »röda djäflar».

Den kinesiska kulturen förgicks dock ej eller sprängdes i dessa stormar. Dess bestånd var tryggadt genom grundvalarnas redan vunna fasthet, genom deras oberoende affolkstammarnas strider och omskiften. Självfe barbarerna ville ingenting hellre än varda delaktige af det förfinade kinesiska lifvets rikedomar, njutningar och prakt. Deras höfdingar ville höja sig upp till konungar och kejsare i äkta kinesisk stil, inrätta sina hof och styrelser efter det »himmelska rikets» uråldriga traditioner och bepröfvade regler. Därför behöfde de sakkunnige medhjälpare och tjänare, som endast kunde fås bland den kinesiska litteraturens målsmän och alltså måste respekteras i sina åskådningar och vanor. Den kinesiska skriften är ej heller bunden vid någon särskild språkform, återgifver icke ovillkorligen vissa ljud, utan begreppen och deras kombinationer, ungefär som våra siffror. De mångfaldiga tecknen kunna läsas och användas af folk, som tala vidt skilda tungomål; de föråldras ej med språket eller dess söndring i munarter. Deras studium är naturligtvis mycket svårt, men det är af gammalt graderadt genom olika urval af nödiga tecken efter olika bildningsbehof. Regelbunden undervisning och ordnade skolor för olika syften visade sig därför tidigt tillhöra samhällets oundgängliga kraf. De skriftlärde, hvilkas antal ständigt ökades genom nya förmågor ur alla folklager, blefvo också alla klassers lärare och ledare, i saklig kunskap påsamma gång som i skrifttecknens tydning och bruk. Deras anseende och inflytande växte till och med under partiernas och härskarnes inbördes täflan. Sinsemellan täflade de ock alltefter olika läror och statsprogram. Från många medelpunkter utbredde sig en allt rikare förgrenad litteratur, hur många blomstrande städer med sina bibliotek och akademier än gingo upp i lågor under de aldrig slocknande inbördeskrigen. Men bland de skriftlärde (»litteraterna», såsom nutida europeiske resande pläga kalla dem) dog ej heller någonsin det samfällda ärfda riksenhetsidealet, och de voro alla, midt i sina tvister om hofgunst, ämbeten och rang, beredde att mangrant samla sig omkring den väldige krigare eller statsman, den kinesiska kulturens Messias, som månde bjuda fullgod borgen för hvad dem syntes sammanfalla med världsfredens återupprättelse och den sanna visdomens herravälde.

De hade självfe ännu så länge, under mångahanda hinder, att kämpa med en vidskepelsens växande makt öfver de breda massornas och ofta äfven de styrandes sinnen.

Af ålder fanns inom Kinas egen kultur en djup motsats emellan den nyktra och praktiska filosofmoral, den ritualistiska samhällslära, som åberopade sig på Konfucius (såsom jesuiternalatiniserat hans namn Kung-fu-tse eller vanligare Kung-tse) jämte de af honom och hans lärjungar samlade kanoniska böckerna, och å andra sidan de folkliga trossekter, som falskeligen ledde sina anor från hans äldre samtida Laotses (Laocius) upphöjda, men svårfattliga och snart allt värre missförstådda predikan om *tao,* »vägen» eller »lagen», den oemotståndliga världsordningen, i den fåmälte siarens hänryckta ordalag stundom lofprisad nästan såsom en personlig, allestädesnärvarande, allsmäktig och allgod Gud. Från början var det sålunda en motsats emellan hvad vi kalla »realism» (ej sällan rent af »materialism») och »idealism», de båda människoandens hufvudriktningar, som bryta sig mot hvarandra lika skarpt i östasiaternas som i andre dödliges tankar, samveten och hjärtan. Men om också

Lao-tses äkta förkunnelse städse har funnit sina likstämde och förstående bekännare i Kina och Japan, bland både skriftlärde och statsmän, ända intill senaste tider, så ha dock de vantrogne och svärmiske »taoisterna» så godt som aldrig haft någonting gemensamt därmed. Visserligen må dessa sekters uppkomst och utbredning anses vittna om de djupare religionsbehof, som ej ens hos kineserna kunnat tillfredsställas med idel ceremonier eller förståndiga sedebud. Åt dennaträngtan hade likväl taoisterna endast stenar att bjuda i stället för bröd, och ofta inmängdes medvetet svek i deras lockande propaganda. De gräfde upp och hetsade all den mörka vantro, som dvaldes ute i bondbygdernas skrymslen: skräcken för onde andar, de skrämmande eller hugsvalande järtecknens och de dolska svartkonsternas skrock. De utbjödo allehanda trolldom, instiftade nya gudstjänster, tiggde allmosor till nya tempel och prästsamfund, upprättade till och med en hel vidlyftig hierarki under ett slags ärftlig påfve. De oroliga tiderna gåfvo dem allt starkare vind i seglen, och bland de inträngande barbarerna hade de särskildt lätt att förvärfva gynnare och proselyter. Månge furstar läto förleda sig af deras löften att visa vägen till »odödlighetens öar», af deras »odödlighetsdrycker», som dock mycket ofta, enligt de konfucianske annalisternas utsagor, befunnos vara dödsbringande gifter.

Upplysningens förfäktare skandaliserades nästan än värre genom de segrar, som vunnos af den främmande världsreligionen: buddismen. Ty med dess mission, som fatt insteg i Kina redan under Han-dynastien, men egentligen först under folkvandringarnas och revolutionernas elände tillkämpade sig sina lysande triumfer, följde tillika en ny filosofi, en ny kulturmed höga och förmätna anspråk. Buddismen kom till Kina i starkt förvanskad gestalt, splittrad i flerfaldiga sekter och teologiska skolor, uppblandad med indiskt afguderi och fullt redobogen att i sin kult införlifva äfven hvad den kinesiska folktron och taoisternas trollkonster hade att bjuda. Dess trosvittnen väckte häpnad och beundran genom den strängaste asketism. De vände sig till den enskilda frälsningssökande själen, som sålunda lösgjordes från det medborgerliga pliktsambandet med hemmet och staten. De fängslade menigheten med bjärta utmålningar af kommande ändlösa lifsformer, af växlande paradis och helveten, som redan på jorden kunde öppnas eller stängas genom munkames förböner och heliga hjälpmedel. Men för de lärde och finbildade hade de andra lockelser att tillgå. Ingen religion kan mäta sig med buddismen i fördomsfri amalgamationsvana, i fromhetens och äfven prästlistens skiftande förvandlingar, i det dubbla bokhålleri, som åt den enfaldiga tron och det högre hemliga vetandet, åt den predikade sanningen och dess djupsinniga bortförklaring eller förnekelse inrymmer lika gynnade och välsignelserika kreditposter. Tänkaren kunde finna sitt lystmäte i den indiska klosterspekulationens djärfvaste utflykter, från den mystiskabetraktelsens saligheter till det tomma intet, hvari alla världens och lifvets gåtor, hela tillvarons smärta ändtligen blåste bort. Kolossala kanoniserade samlingar af heliga buddistiska skrifter, med det yppigaste öfverflöd af stridiga läror och legender, frestade vetgirige teosofer till lämpliga urval, till tröstefulla utläggningar och halsbrytande sammanjämkningsförsök. Konstälskaren uppbyggdes af de granna pagoderna, som restes öfver Buddas äkta eller förmenta reliker, af de otaliga snidade, gjutna eller målade tempelbelätena, skrinen och kärlen, som från de indiska gränsbygderna hämtade hvarjehanda härmningar äfven af persisk och grekisk slöjd. I det nyuppfunna porslinet, som lämpade sig så ypperligt för smidig och billig efterbildning, kunde de inhemske kinesiske mästarne göra sig alla dessa främmande lån till godo i mån af sin egen och den köpande allmänhetens smak. Tebuskens blad, hvilkas nervstillande dofter de vegetarianske Buddamunkarne först uppdagade under sina andäktiga vakor, spridde sina utsökta njutningar med tempelklockomas klang, med de brokiga festtågen, klostermarknaderna och vallfärderna öfver Kinas hela land. Alltjämt i nya oväntade former utvecklade buddismen sin underbara förmåga att vara allting för alla och litet af hvarje för hvartenda tycke.De skriftlärde hade så mycket svårare att reda sig mot buddismen, som dess läror och sedvänjor smittade äfven inom deras egna led. För östasiatema bestå inga så skarpa skiljolinjer emellan olika trosformer som hos oss. Deras religioner känna ej det bud, som var gifvet åt Israel: »Du skall inga andra gudar hafva för mig». Ingen af deras profeter eller tänkare har fördristat sig till någon så hänsynslös förkunnelse som Islams: »Det är ingen gud förutom Allah». Att människan kan ha lof att samtidigt sälla sig till olika trossamfund, förefaller dem i och för sig ingalunda orimligt. Buddismen känner inga hedningar, ingen oåterkallelig omvändelse från undermåliga kulter, utan famnar dem alla i sitt vidöppna sköte eller nöjer sig med sina frälsningslöftens anammelse vid lägliga tillfällen äfven af annorstädes upptagna hjärtan. Den tongifvande kinesiska samhällsläran kan fördraga många dåraktiga

fromhetsåthäfvor, många villfarande påfund, blott tillika förfädrens gudsdyrkan och offer regelbundet upprätthållas och de medborgerliga plikterna noga åtlydas och häfdas af dem det vederbör. Det må klandras, fruktas och bekämpas som ett litteraturens förfall, om vidskepelse och svärmiska teorier insmyga sig bland de lärde och bringa den gamlaklassiska stilen i vanhäfd. Men till detta försvar anlitas i vanliga fall endast andens vapen, och först då samhällets grundvalar antastas i pliktvidrig gärning, uppfordras statsmakten att ingripa ej allenast mot brottslingarne själfve, utan äfven mot uppviglarne, som i tal och skrift åsamkat riket så svåra olyckor. Det kunde väl anses ha gått nog långt, då män och kvinnor i massor försummade sina plikter mot fädrens minnen, mot föräldrar, syskon och barn, öfverhet och grannar, till deras förfång öfverhopade Buddaklostren med gåfvor i lösören och jord, till sist själfve flydde undan samhällets tjänst in i dessa hem för lättja och laster. Då och då företogos visserligen, på vise rådgifvares enträgna tillstyrkan, stränga regeringsåtgärder mot slika missbruk, men snart slappnade åter den offentliga tillsynen, och det onda grep omkring sig allt värre och värre. Hvad kunde också i längden väntas af vanmäktige småkonungar, som själfve i barbarisk okunnighet, utan att lyssna till öfverbevisande gensagor, uppmuntrade och utsände pilgrimer till Indiens härdar för allsköns vantro, knäföllo med allt sitt hoffolk för Buddas fingerknotor, ja, gåfvo sig personligen till slafvar under hans lag och i munkarnes skygd sökte räddning undan inbillade pinor efter döden? Genom föredömets makt först och främst måste den rätte »himlens son», när han månde komma, verka för det allmänna bästa. Har icke den vise Meng-tse (Mencius) sagt, den ypperste af Konfucii efterföljare, att människan är af naturen god och alltså lätteligen drages uppåt utan tvång, när dygden varder uppenbar från ofvan? Härskaren måste själf älska och öfva mänsklighet och rättvisa. Det kan ej falla honom för svårt, om han är ödmjuk och läraktig till sinnes, rättar sig efter hvad de äldsta häfdaböckerna förtälja om urtidens kejsarmönster, efter sina skriftlärde rådgifvares uttydningar af böckernas ord. Då varder han »fader och moder» för sina undersåtar, betungar dem ej med onödiga skatter och dagsverken för egen ståt och välfägnad, krigar blott till barbarernas och upprorsmakarnes oundgängliga näpst och vårdar sålunda freden »under himlen». Han vet sig vara satt till folkets tjänare, ty, har ju Meng-tse också sagt, »i riket är folket viktigast; därnäst komma åkerns och sädesväxtens gudar; härskaren är minst viktig». Fyller han dessa villkor, då lydas hans bud af alla, såsom ju medborgarplikten dem bjuder. Därpå igenkännes den sannskyldige kejsaren, som himlen utkorat till sin son. »Himlen talar ej», säger Meng-tse, men dess ellerHans vilja uppenbaras i himlasonens dygd. Är kejsaren lastfull och brottslig, då är han ej himlens son. Då afsättes och afrättas enligt himlens vilja icke kejsaren, utan brottslingen af den, som med bättre dygd förstår att tjäna folket.

Sådant var idealet. Men äfven i Kinas historiska statslif, liksom annorstädes, slitas de stora och djupgående maktkonflikterna för det mesta af vapnen, endast undantagsvis af dygden eller ens af den upplysta och dygdeälskande folkviljan.

Omsider kom den dag, då väldet med mycken blodspillan åter samlades i en enda hand (589). De förste rikssamlarnes ätt höll sig dock uppe endast i knappa trettio år. Kejsar Yang-ti, en kraftfull, men alltför brådstörtande härskare, retade folk och furstar till uppror genom de bördor han pålade för sina krigsföretag, byggnader och i synnerhet den kostsamma, om än onekligen landsgagneliga »kejsarkanalen», som sammanbinder Hoang-ho med Yang-tse-kiang. Han föll för ett attentat, och anarkien utbröt på nytt.

Då hyllades (618) af ett mäktigt parti såsom kejsar Kao-tsu den förtjänte och omtyckte fältherren Li-yuen (Li är släktnamnet, som enligt östasiatisk sed sättes främst), en man af kunglig börd och furste af Tang. Yang-ti, somfruktade hans inflytande trots hans ådagalagda trohet, hade sändt honom med en svag truppstyrka till en aflägsen gränsprovins, vimlande af rebeller och härjad af barbarer. Emot förväntan hade han redt sig utmärkt med detta lömska uppdrag. Hans tapperhet, klokhet och mildhet hade återställt lugnet inom det hotade området och banade honom vägen till tronen i rikets nöd.

I flere år måste han likväl kämpa med månge andre pretendenter och deras barbariske bundsförvanter. För sina framgångar hade han mest att tacka sin andre son, Li-chi-min, som efter en rad af lysande segrar hälsades såsom triumfator i spetsen för sin här vid intåget i den nya rikshufvudstaden Chang-ngan, »den evärdeliga freden» (numera vanligen kallad Si-ngan-fu, »den västra fredsstaden»), men skyndade att ödmjukt, liksom de japanske

segervinname i våra dagar, hembära sin hyllningsgärd vid sina förfäders minnestaflor. Fadern ville, i kraft af sin kejserliga myndighet, utnämna honom till tronföljare, men afstod därifrån på hans egen förbön för den äldre brodern.

Icke förty sammansvuro sig denne och en annan broder emot Li-chi-min. De sökte förtala honom hos fadern, hvars misstankar dock snart skingrades genom Li-chi-mins rättframmaförklaring. Då lade de sig i försåt för honom och hans följe, men stupade själfve i striden. Li-chi-min kastade sig som förvunnen brodermördare för kejsarens fötter, men frikändes från all skuld efter noggrann undersökning. Utan sin vetskap utnämndes han omedelbart, under allmänt jubel, till tronföljare, och kort därefter öfverantvardade Kao-tsu, tyngd af år och sorger, högtidligen rikssignetet, kejsarmaktens symbol, åt Li-chi-min, som besteg tronen under namn eller titel af *Tai-tsong* (626).

*

Tang-dynastien (618—907) fick till uppgift att återställa den kinesiska kulturens inre jämvikt, att ånyo stadfästa och vidga dess rubbade inflytande, den sjunkna vördnaden för dess makt öfver den östasiatiska världens tillväxande och ungdomsstolta barbarfolk. Arbetet var svårt och omhvärfdt af många faror. De föregående långvariga samhällsskakningarna hade vållat djupa skador. Härskare och statsmän voro ofta behäftade med upprörande mänskliga brister och laster, som ingen dynastisk uppfostran, inga sorgfälliga ämbetspröfningar mäktade förebygga eller utplåna. Undersåtarne hade ej heller så lätt att finna sig till rätta på upplysningens och dygdensvägar, när vandringen var förknippad med ovana pålagor och stränga tjänstebud, tvifvelaktiga exempel och omväxlande anvisningar från ofvan. Men i ett stycke åtminstone var det måhända bättre ställdt för Kina än för det samtida Europa efter folkvandringarnas oreda. »Litteraternas» bildade klass var starkare i antal, hade kraftigare bevarat sin sammanhållighet och korporationsanda, därmed också lyckats bärga och förkofra jämförelsevis mer af det gamla kulturarfvet på den stora kontinentens östsida vid Stilla hafvet än på västsidan vid Medelhafvet och Atlanten. Kulturförmörkelsen och kulturarmodet sträckte sig därför icke så vida och så djupt där som hos oss, kunde snabbare vika för nya befruktande krafter, när tryggare samhällsvillkor inträdde. Också betraktas Tang-dynastiens tidehvarf ännu i Östasien såsom en det finare lefvernets blomstringsperiod. De oräknelige Tang-skaldernas lyriska dikter gälla ännu som klassiska mönster, den kinesiska konsten antog först under dessa fridsällare dagar det självständiga lynne, som sedan dess har präglat de erkände mästarnes yppersta alster. Ännu kalla sig de bildade gärna, enkannerligen i södra Kina, »Tangs söner», till vittnesbörd om det efterlämnade arfvets tacksamma uppskattning jämsides medHan-dynastiens minnen. Det kan verkligen på allvar frågas, huruvida ej Tang-väldets Kina var för sin tid jordens förnämsta kulturstat, framför till och med de båda andra storväldena under de »apostlalike» kejsarne i Konstantinopel och profetens efterträdare i Bagdad, för att ej tala om karolingernas och andre nykristnade germanhöfdingars småriken.

Vid porten till detta lysande tidehvarf står en allvarsfull gestalt, dess sannskyldige grundläggare, hvars verk i sin mån och art vittnar högt om hvad den mänskliga personligheten allestädes och alltid betyder och förmår i folkens öden. Kejsar Tai-tsong (626—649) var nog ej alldeles lik den, som de skriftlärde så längtansfullt hade afbidat. Han var sig själf och ingen annan, liksom andre mänsklighetens store, ingen spegelbild af läromästarnes dygdeideal, utan en man af kött och blod, med åtskilliga oregelbundna drag, som skina igenom äfven bakom den kinesiska annalistikens konstväfda och stiliserade slöja, någorlunda tydliga till och med för oss, om vi ej ha någonting särskildt emot att igenkänna människan äfven i kinesen, den lefvande handlingskraften äfven i en glömd forntidshärskares kanslimässigt upptecknade utsagor. Hans historiska ställning liknade den, som intogs ivästerlandet ett par släktled förut af den byzantinske lagstiftaren Justinianus, sedan Italien och Afrika blifvit åter underlagda det ortodoxa och barbarbekämpande kejsardömet, eller tvenne århundraden efteråt af Karl den store, sedan han samlat de germanska och romanska fastlandsfolken under sin nyförvärfvade romerska kejsarkrona. Men vore det ett förmätet tal, att öfver Tai-tsong, sådan han framträder ur de knappa minnesnotisernas dimma, ligger liksom ett skimmer af en vidsyntare statsmannablick, af en mildare odling, af ett fördomsfriare och varmare sinnelag?

Under mer än tvåtusen, kanske tretusen år har det varit sed i Kina, liksom i andra gamla österländska stater, att vid hofvet alltid fanns en eller flere skrifvare, som ägde att år för år uppteckna härskarens bedrifter och hvad märkeligt eljest kunde förefalla till åminnelse och uppbyggelse för samtid och eftervärld. Men i Kina utbildades tidigt denna sed därhän, att arbetet först delades emellan sådana annalister (»till vänster», hedersrummet i Östasien), som hade att uppteckna handlingarna och händelserna, och andre (»till höger»), som förde bok öfver de minnesvärda orden och talen, äfvensom att längre fram det höga förtroendet uppdrogs åt ett helt ständigt ämbetsverk, underledamöternas samfällda inbördes ansvar, och med förpliktelse att ej för någon, ej ens för härskaren själf, uppenbara hvad de skrifvit. I början efter härskarens död, sedermera efter hela hans dynastis utslocknande offentliggjordes för alla dessa riksannaler.

Syftet var alltså icke kejsarens berömmelse eller underrättelsernas snabba spridning, utan sena släktens, både härskares och undersåtars, undervisning genom tillförlitlig sanning om föredömen i dygd och visdom eller afskräckande exempel å motsatsen. Samtiden hade för samma ändamål att nöja sig med äldre tiders häfder. Kineserna hyste höga tankar om den sannfärdiga historiens moraliska och praktiska gagn. Deras annalistiska stil afspeglar i omsorgsfullt valda ordalag denna allvarliga uppfattning, naturligtvis i öfverensstämmelse med de skriftlärdes ärfda åsikter om visdom och dygd. Endast om mycket få af de värste tyranner berättas till deras skam, att de sökt kränka rikshistoriografens sanningsplikt och sanningsrätt, som af honom häfdades ända till trotsande martyrskap.

Det förtäljes (säkerligen till kommande härskares efterrättelse), att kejsar Tai-tsong en gång mot slutet af sin regering offentligen inför hofvet tillsporde det historiska kollegietspresident, om han kunde fa se hvad som var skrifvet om honom i rikets häfdaböcker. Han fick till svar: »Vårt ämbetsverks ledamöter uppteckna dina goda och dåliga gärningar, dina berömliga eller klandervärda ord, allt godt eller ondt, som timar i riksstyrelsen eller därmed står i samband. De äro noggranne härutinnan, ty det är oundgängligt för historien, på det att härskare och statsmän må känna sig bundne och hindras att begå felsteg. Jag vet icke, att någon kejsare hittills har sett hvad man skrifvit om honom.»

»Nå», frågade kejsaren ytterligare, »om jag icke alls hade gjort något godt, skulle du skrifva det också?» Presidenten genmälde: »Då jag innehar ett så maktpåliggande ämbete som att förestå detta kollegium, huru skulle jag kunna fritaga mig därifrån?» Och en annan ledamot tillade: »Äfven om presidenten icke ville låta något sådant inflyta i årsböckerna, skulle ändock de öfrige ämbetsmännen ej underlåta att införa det.»

Därpå yttrade kejsaren: »Tre ting vet jag om mig, som utan tvifvel skola meddelas eftervärlden. Först och främst söker jag så godt jag kan i mitt handlingssätt efterlikna de äldste kejsarne. För det andra har jag, med hjälp af vise män, som jag utsett, återgifvit gällandekraft åt de nästan omintetgjorda lagarna och återställt det forna styrelseskicket. För det tredje har jag aflägsnat dålige ämbetsmän och icke låtit bedraga mig af hofmäns smicker och ränker, som vanligen allra mest vålla härskarens missgrepp. Om jag beter mig så ända till slutet, hvad ondt kunna då historieskrifvarne anteckna om mig?»

Presidentens svar lydde: »Just hvad du nu har *sagt* skall rätteligen införas i deras skrifter.» Han gaf således intet löfte om hvad som skulle skrifvas eller icke skrifvas angående kejsarens *regering*. Men i riksannalerna förvaras intill denna dag vittnesbördet om kejsarens uttalade tänkesätt att jämföras med hvad som för öfrigt intygas om hans gärningar och ord.

Kejsar Tai-tsong höll till godo därmed. Han visste ju med sig, att han åtminstone velat följa de gamles föredömen. I Kina, liksom öfverallt i både västerns och österns länder, kunde man fordomdags icke tänka sig någonting högre än återupprättandet af allt hvad gammalt och fornt varit hade. För det kinesiska folket, liksom för våra egne förfäder på Gustaf Vasas tid, låg det efterlängtade sällhetsmönstret långt bakom den fördärfvade nutiden, och den härskare, som ville komma med någonting nytt, måste åtminstone vara i ståndatt åberopa allra helst de äldste föregångarnes kanske alltid ondskefullt förhindrade uppsåt.

*

Tai-tsong öppnade sin regering med att hemsända 3,000 palatsdamer till deras föräldrar. I Kina, liksom i hela österlandet, plägade härskarne, när de ville blända världen med sin lycka och makt, yfvas öfver ett så befolkadt och ståtligt harem som möjligt, hvarmed de införlifvade sina besegrade medtäflares hoffruntimmer. Kinas gamle sedolärare sökte efter förmåga hämma detta öfverdåd genom den förmaningen, att kejsaren, förutom den fullt jämbördiga kejsarinnan, skulle inskränka sig till 130 bihustrur: 3 af första rangen, 9 af andra, 37 af tredje och 81 af den fjärde. Men förmaningen hade ringa framgång. Kejsarne ville icke släppa sina ofantliga harem, som vållade dryga bördor för folket, oupphörliga husliga och politiska ränker, osämja emellan de olika kullarna af kejsarsöner, täta inbördeskrig och palatsrevolutioner.

Tai-tsong lefde ej heller i engifte, men han fann sig för folkets skull i större enkelhet än kanske någon annan på Kinas tron. Hans kejsarinna, Chang-sun-chi, som han högt ärade till ett föredöme för alla rikets husfäder,understödde honom troget i alla bemödanden att lindra nöden, höja seder och uppfostran i landet, vann sålunda folkets kärlek för sig själf och hela den nya härskarätten och efterlämnade ett aldrig förgätet namn bland de många berömda furstinnor, som Kinas häfder omförmäla. Hon vårdade sig om sina styfbarn lika väl som om sina egna, visade den största vördnad för sin svärfader och förstod att med anspråkslöshet och takt upprätthålla samdräkten inom palatset. Hon tålde intet öfverflöd i sin dräkt eller sitt hof, och oaktadt sin höga bildning sökte hon aldrig inblanda sig i statssaker. Så ofta än kejsaren utbad sig hennes råd i dylika ting, svarade hon blott med det kinesiska ordstäfvet: »När hönan kacklar om morgonen, hotas huset af ofärd.» Det tillkom rikets herre ensam, menade hon, att leda dess öden.

Tai-tsong skyndade äfven att begränsa den talrika kejsarättens företräden och inkomster. Hans fader, som trott sig mest böra stödja sig på sina fränders medhåll, hade gynnat dem alla öfver höfvan. Men nu nedflyttades de fleste, med rådgifvarnes bifall, till lägre rang. Endast de, som bevisligen gjort riket stora tjänster, fingo behålla hvad de vunnit. »I den ställning jag intager», sade kejsaren, »är detmin plikt att rättvist sörja för rikets alla familjer, och det är icke skäligt att taga från andra hvad de äga för att gifva åt vår.» En af hans farbröder begagnade sig af den rätt, som kejsaren tillerkände alla förtjänte krigsmän, att göra sig påmind till en högre belöning och åberopade, att han allra först i ett aflägset landskap samlat trupper till sin broders understöd, under det att två framstående och rikligen uppmuntrade statsmän icke alls dragit i fält. Kejsaren tillbakavisade hans kraf och bad i förbindliga ordalag honom själf att betänka, huruvida ej statsmän, som genom sina kloka råd medverkat till den afgörande framgången, borde föredragas framför en fältherre, som lidit flere nederlag, men ändock på grund af släktskapen kunde vänta all rättvis välvilja.

Detta opartiska uppträdande försonade månge, som själfve gjort sig räkning på lysande utmärkelser, äfven med det förtroende, som kejsaren visade flere af sina illasinnade bröders anhängare framför sina egne redlige tjänare i tidigare dagar. »När en furste bestiger tronen», sade Tai-tsong, »bör han icke följa sina böjelser, utan rättvisans regler och endast fästa sig vid förtjänsten och förmågan; om de, som sist trädt i hans tjänst, äro skickligare än hans äldre vänner, böra de gå framför deandre. Ämbetena skola endast besättas med duglige, oegennyttige och vise män, som hysa ett fadershjärta för folket. Af folket, dess svett och möda, få vi de kläder vi bära och den föda, som lifnär oss. Böra vi ej då af tacksamhet söka alla medel att göra folket lyckligt, i det att vi till dess styrelse utvälja endast upplyste och rättrådige män? Detta är en härskares första plikt och den, som han med största tillfredsställelse bör fylla, eftersom han därigenom får förmåga att återgälda de välgärningar, som bevisas honom, förmedelst sådana ämbetsmän, som äro i stånd att understödja honom.»

En af Tai-tsongs allra mest betrodde rådgifvare hade just varit hans bröders ifrigaste förespråkare och bortlade aldrig sin vana att frimodigt häfda sina meningar, på samma gång som hans trohet var höjd öfver hvarje tvifvel. Kejsaren följde ofta hans råd, men visade sig en gång efter ett ministersammanträde så otålig, att kejsarinnan hörde honom säga för sig själf: »Jag blir aldrig herre i riket, om jag ej afrättar denne usling, som jag dragit upp ur dyn.» På hennes fråga, hvem han menade, nämnde han namnet och tillade: »Han motsäger mig alltid inför alla.» Utan att säga något vidare gick kejsarinnan ut, men återkomefter en stund, iklädd sin praktfullaste dräkt. Då kejsaren visade sig öfverraskad, yttrade hon: »Jag har ofta hört sägas, att hvarje upplyst furste har åtminstone någon fullt trogen, rättrådig och uppriktig tjänare. Du tillstår själf, att den statsman du vredgas på är just sådan.

Är det ej ett bevis, att du är en upplyst furste? Må det tillåtas mig att lyckönska dig.» Kejsarens vrede lade sig, och han skänkte därefter den djärfve statsmannen vida större förtroende och heder än förut, oaktadt hans tålamod ofta åter frestades genom upprepade påminnelser om politiska missgrepp och till och med om ofördelaktiga ändringar i hans personliga lynne.

Den konfucianska statsmoralen påbjuder ämbetsmannens oförskräckta sanningskärlek såsom en trohetsplikt mot härskaren, och intet ämne dryftades oftare i kejsar Tai-tsongs samtal med sina statsmän och skriftlärde än den vise rådgifvarens oumbärlighet och äfven den bäste härskares oförmåga att reda sig med rikets styrelse allenast på egen hand. De gamle idealkejsarne hade värjt sig mot alla onda stämplingar, därför att de lyssnade äfven till det lägre folkets röst, »hade sina ögon öfver hela riket och öron att förnimma allthvad som sades». Kejsar Yang-ti, med all sin kraft och godavilja, och månge hans föregångare hade fallit af brist på trogna rådslag. »Den furste», sade Tai-tsong, »som älskar att veta hvad som händer och förstår att skilja mellan godt och ondt, han håller de store till deras plikt och nödgar dem att intet dölja för honom; han lär snart känna folkets tankar och allt, som händer i hans rike.»

Han kunde glömma sig i hettan, och han var sträng mot missbruk och olydnad. Men han upphäfde redan afkunnade dödsdomar, då hans rådgifvare ådagalade, att hans utfärdade stadgar stodo i strid med rikets beståndande lagar. Han utnämnde en ringa landsortsämbetsman, som med kraft uttalat sig mot hofsmickrare, utom den vanliga befordrings-gången omedelbart till en af rikets censorer, som ägde att äfven okrafde erinra kejsaren själf om hans skyldigheter. Därjämte kunde han, utan att lyssna till strängare rådslag, visa barmhärtighet mot eljest högt förtjänte män, som ertappats på felsteg, och föredraga att vädja till deras känsla af blygsel. Han tänkte sig sitt förhållande till sina rådgifvare såsom ett samarbete till ömsesidig upplysning och förbättring: »Jag fruktar intet så mycket, som att glädje eller vrede skall fresta mig att i otid belöna eller att straffa orättvist. Därför befallerjag eder så ofta att icke dölja mina fel och att frimodigt låta mig veta dem. I bören likaledes hysa samma sinnelag att utan smärta lyssna till de varningar, som gifvas eder för edra brister. Ty om I ej kunnen mottaga sådana varningar, huru skolen I då kunna gifva dem?» Han afböjde det sluga råd, som en gång gafs honom, att söka afslöja misstänkte smickrare genom att i nästa ministersammanträde själf påyrka en riksfördärflig åtgärd. »Jag medgifver», svarade han, »att denna utväg förefaller säker nog. Men om en härskare nyttjar omsvep med sina rådgifvare, huru kan han då af dem äska rättframhet? Furstar äro såsom bäckarnas källor, och deras tjänare såsom vattnet, som därur flyter: om källan är ren, blir strömfåran det ock. Dessutom har jag alltid hyst afsky för dylika konstgrepp, som blott tjäna att fördärfva hjärtat. Jag föredrager att vara okunnig om det onda, ifall det finns, hellre än att upptäcka det på krokvägar, ovärdiga den uppriktighet, som våra fäder så kraftigt anbefallt.» Han medgaf en gång i ett samtal, att så ofta han sysselsatte sig med statssaker, fick han så många tankar om möjliga regeringsåtgärder, att han ej vågade meddela dem af fruktan, att de icke skulle visa sig gagneliga för folket. En af hans sekreterare förklaradesig då på grund af sitt ämbete nödgad att uppteckna alla både kejsarens och rådgifvarnes ord, hvadan han tillstyrkte kejsaren att icke blott besinna det onda, som af sådana obetänkta ord månde följa, utan äfven faran för sitt eget framtida rykte.

Med all benägenhet att lyssna till andras råd var Tai-tsong fullt självständig i sina beslut, ty han var djupt medveten om det personliga ansvar; som i främsta rummet ålåg honom själf. »De flesta människor», sade han, »som se furstarne på tronen, inbilla sig, att de äro fullkomligt lycklige, därför att de nått högst upp och ha intet att frukta. Så tänker icke jag. Jag har öfver mig den Höga Himlen *(Hoang-tien),* som känner allt hvad jag gör och allt hvad jag tänker; jag rädes för Hans näpst. Jag fruktar ock, att de statsmän, som stå vid min sida, skola misströsta om de välgärningar, som de äga rätt att vänta af sin herre.»

*

Kinas yttre ställning var ännu i viss mån brydsam vid tronskiftet. Barbarerna från väster voro visserligen nyss utdrifne, men rikets krafter voro hårdt medtagna af de genomkämpade krigen, och största delen af hären var hemförlofvad till folkets lättnad. Midt underhögtidligheterna efter det nya kejsarparets tronbestigning hotades självfa hufvudstaden af en plötsligt framryckande och i antal öfverlägsen fiendehär.

Det var turkarne, som ett par mansåldrar förut, då deras namn första gången nämnes i historien, hade grundat ett stort krigiskt nomadvälde i Centralasien från Mandschuriet till Kaspiska hafvet, från Persiens gränser till Tibets och Kinas. De trodde, att de skulle genom ett oväntadt fredsbrott öfverrumpla den afväpnade härföraren, hvars kraft de förut lärt känna, och de kräfde dryg tribut till gengäld för sitt återtåg. Men Tai-tsong bemötte deras sändebud med största lugn och stränghet, afslog genast alla deras fordringar och tågade emot dem med alla de trupper, som i hast kunde samlas. Oaktadt de kinesiska stridskrafternas svaghet, som med möda doldes genom skickliga manövrer, gjorde kejsarens fasthet så starkt intryck på barbarernas storkan och öfrige höfdingar, att de omedelbart högtidligen bekräftade den förut ingångna freden, hvars förnyelse beviljades dem i nåder. Efter hemkomsten till sina stepper sände de, af fruktan för ett straffande öfverfall, rika gåfvor af hästar och får, som kejsaren först då värdigades mottaga, sedan alla kinesiskekrigsfångar blifvit vederbörligen uppsökte och frigifne.

Tai-tsong litade dock ej på turkarnes ordhållighet och fredskärlek. Han beslöt att organisera en tillräcklig stående här, som alltid kunde vara beredd till rikets försvar och tillika upprätthålla lugnet i det så nyligen af partifejder sönderslitna landet. Af ålder hade de kinesiska härarna bestått af hastigt utskrifven allmoge, som sällan hade hunnit förvärfva nödig utbildning för att kunna tillitsfullt mäta sig med Centralasiens stridsvana horder. Under de senaste inbördeskrigen hade landet vimlat af förvildade värfvade skaror, men för att hindra deras fortsatta rekrytering hade kejsar Yang-ti efter rikets första samling rentaf förbjudit bönderna att bära vapen. Hans påbud åtlyddes emellertid ej, och hans egna trupper voro ej starka och pålitliga nog att häfda hans makt. Den första verkligen ordnade och krigsdugliga hären var den, som Tai-tsong å sin faders vägnar hade fört till seger. Dess förstärkning och utvidgning i större omfång blef nu hans förnämsta uppgift. Den allmänna värnpliktens återupplifvande var otänkbart i det så länge söndrade Kina. Men från denna tid öppnades den djupa klyftan emellan de vapenlösa, för de fosterländskaplikterna likgiltiga massorna och den öfvade och lönade yrkeshären, som under Tai-tsong utgjorde riksfredens enda och fasta värn, men sedermera urartade till en bortskämd soldatesk eller till ett inkräktande främlingsväldes stöd.

Inom kort hade kejsaren till sitt förfogande en här af omkring 900,000 man, fördelad i kårer och regementen af olika, för särskilda syften beräknad styrka. Tre fjärdedelar voro förlagda inom rikets provinser, återstoden bevakade västgränsen. Trupperna användes ej, såsom förut ofta hade händt, i fredstid till dagsverken för kejserliga palats och parker, utan höllos ständigt i öfning och krigisk tukt. Tai-tsong själf föregick därvid sina officerare med eget exempel. Hvarje dag exercerade han själf några afdelningar framför sitt palats och uppmuntrade de läraktige, både manskap och befäl, med belöningar och befordran. Detta hans beteende var nästan en skandal för månge skriftlärde, som höllo militära idrotter för grofva och ringa i jämförelse med bokliga konster och drömde sig en sannskyldig kejsare i visdomens enkla och stilla majestät inom palatsets murar, ej ute på öfningsmarken eller slagfältet, dit han enligt fädrens sed ju blott behöfde skicka sina obelästе och hårdhändte generaler eller andre knektar. Men Tai-tsong aktade icke pådylika förmaningar och inkast. Och då man föreställde honom, att han genom sin obetänkta rörelsefrihet utsatte sig för lätt anstiftade attentat, svarade han: »Jag betraktar riket, såsom en fader betraktar sitt hus, och alla mina undersåtar såsom mina barn. Jag jämför deras hjärtan med mitt eget. Då jag älskar dem såsom en fader sina barn, huru kan jag misstänka dem att vilja mig ondt?» Dessa hans ord gingo, heter det, från mun till mun och ingåfvo alla en så djup vördnad, att soldaterna ådagalade den största täflingslust, och att trupperna snart förvärfvade den yppersta krigsduglighet och krigstukt.

Han var likväl långt ifrån en krigslysten och eröfringslysten herre. Hans rustningars mål var freden: Kinas fred och, så vidt möjligt, världsfreden från kinesisk synpunkt. Hans politik åsyftade att bjuda vördnad för Kinas makt, längtan efter dess skydd och odlingsgåfvor. »Kina», sade han till en ängslig barbarisk beskickning, »har alltid gjort sig till plikt och ära att iakttaga rättvisa och vet ej af hvad det vill säga att förstöra andra riken».

När oroligheter utbröto inom det tillbakaträngda turkväldet på grund af storkanens tyranni, vägrade Tai-tsong i det längsta, trots flere rådgifvares tillstyrkan, att inblanda sig ihordernas tvister. Först när de kämpande själfve från olika håll vände sig till honom såsom skiljedomare, grep han kraftigt och målmedvetet in med både diplomati och vapenmakt. Hans ålderstigne fader fick ännu upplefva dessa fäderneslandets triumfer och firade dem i sin glädje med lysande fester. Turkväldet sprängdes, och Kinas trygghet och makt växte ofantligt.

Västturkarne (i det nuvarande ryska Turkestan) sleto sig löse från sina fränder, men blott för att snart nödgas böja sig för de framträngande arabernas vapen. Östturkarne hyllade Tai-tsong såsom sin storkan, en titel, som han endast med största tvekan, af hänsyn till sin kejserliga värdighet, bekvämde sig att mottaga. I kraft af denna sin myndighet ordnade han deras och deras förra lydfolks samhällslif efter sin egen ompröfning. De gamla jordbruksbygderna och handelsstäderna i söder (i det nuvarande kinesiska Turkestan) försågos med kinesiska garnisoner och kinesisk förvaltning, hvarigenom den egentliga riksgränsen utsträcktes ända till Pamir. Äfven i några rent turkiska områden infördes på innebyggarnes egen begäran styrelseformer efter kinesiskt mönster. Flere turkiske höfdingar med sina följen fingo tillstånd att bosätta sig inom själfva Kina, där de vunno kejsarensförtroende i åtskilliga ansvarsfulla värf. Han följde därvid det råd, som gafs af en af hans statsmän i strid med andres: »Du företräder på jorden Himlens ställe; du bör såsom Han skydda alla folk. Kan du öfvergifva turkarne, när de anropa ditt skydd och ha sjunkit så djupt i elände? Om du behandlar dem med godhet, skola de inom kort blifva liksom vi och, genomträngde af tacksamhet, utan tvifvel känna sig förpliktade att vara dig ännu trognare än vi.» Andre höfdingar stannade i sina hemtrakter, såsom kejsarens vasaller skyddade mot mäktigare horders intrång. De mottogo kinesiska hederstitlar, fingo kinesiska furstinnor till gemåler, och kinesisk odling framträngde åtminstone till deras hofläger. Ett märkligt vittnesbörd därom, från nästföljande århundrade, gifves af de nyfunna minnesstenarna högt uppe i Mongoliet, under kinesiske ämbetsmäns tillsyn resta öfver aflidne turkiske furstar, som nämnas i Kinas riksannaler, och försedda dels med kinesiska officiella inskrifter, dels med turkiska bokstafstecken (något liknande våra runor), — tillika de äldsta kvarlefvorna af turkiskt tungomål, som i våra dagar blifvit tolkade af den berömde danske språkforskaren Vilhelm Thomsen. Där talas bl. a. om fädrens forna fejder med *Tabgatsck,* det »vördnadsvärda» väldet, såsom turkarne kallade Kina, — för dem detsamma som »Miklagård» (Konstantinopel) med dess lysande »stolkonung» för våra förfader.

Turkväldets fall frigjorde vägarna för vidgad samfärdsel åt väster, och den nystadgade kinesiska världsmaktens vänskap och gunst söktes åter med växande ifver från olika håll. Annam och Tongking, Kinas gamla afsöndrade kolonier i söder, ställde sig ånyo under kejsarens lydnad. Från Tibet, hvars råa stammar nyligen samlats under ett vapenmäktigt konungadöme, kommo uppvaktande beskickningar, först med ödmjuk anhållan om erkännande, sedan, i öfvermodig missuppfattning af det välvilliga mottagandet, med pockande frieri till en kinesisk furstinna, hvars hand beviljades först sedan en tibetansk här, som hotande närmade sig riksgränsen, lidit ett grundligt nederlag och konungen underkastat sig kejsarens fredsvillkor. Japan, ännu en halfbarbarisk stat, begärde och fick likaledes sitt erkännande såsom ett självständigt rike, fastän dess anspråk på jämbördighet med Kina lämnades utan afseende; dess stormannasöner fingo under kejserligt skydd studera buddistiska läror, kinesiska hofseder, lagar och statsinrättningar, som hemma af det segrandereformpartiet efterhärmades med noggrann och brådskande nitälskan. När det stora persiska väldet störtades af araberna, sökte dess siste konung visserligen förgäfves väpnad hjälp af Kinas regering, men fick under sina olyckliga strider taga sin tillflykt inom dess område, där sedermera hans son dog såsom skyddsling vid hofvet. Det östasiatiska statssystemet under Tai-tsongs ledning var liksom en värld för sig, i lä för de stormar, som rasade utanför den kinesiska kulturens råmärken.

Dessa råmärken syntes liksom uttänja sig af sig själfva. Förut okända folk sände frivillig tribut från stepperna och skogsbygderna långt i norr om Kaspiska hafvet, där »sommardagarna äro mycket långa och nätterna mycket korta, i det att, äfven när solen gått ned, alltid vid synranden en ljusning stannar kvar, som gör dem mindre dystra än annorstädes», och där »männen ha rödt hår, blå ögon, hög växt och en krigisk uppsyn». Väl kunde Tai-tsong, när han på nyårsdagen såg de främmande beskickningarna täflande trängas vid hofvet med sina af Kinas sed stadgade hälsningar och trohetsförsäkringar, djärfvas inför sina rådgifvare berömma sig däraf, att han själf, i motsats till Han-dynastiens blodiga och ändock föga varaktiga eröfringar, »utan att dragasitt svärd, allenast genom dygdens välde, förmått folk till och med från länder, där knappast gräset växer, att hylla Kinas öfverhöghet».

Men äfven han fick omsider pröfva lyckans och maktens ostadighet. De motgångar han rönte framkallades just af hans allvarliga uppsåt att häfda fred och rättvisa bland Östasiens stater.

De tappra och kraftiga koreanska stammarna på halfön och i södra Mandschuriet ända fram till Liaofloden hade sedan mer än ett halft årtusen antagit kinesisk kultur, som från deras kuster småningom blifvit delvis spridd till de härjande japanske vikingarnes öar. De voro söndrade i tre konungariken, som ständigt lågo i växlande krig och förbund med hvarandra. Den östligaste af dessa stater (vid Japanska sjön), som vid denna tid orättfärdigt afstängdes från all samfärdsel med Kina af de båda andra, anförde klagomål vid det kejserliga hofvet, som äfven åtog sig dess sak. Men angriparne vägrade trotsigt att foga sig efter kejsarens anmaningar till upprättelse och sämja, — enkannerligen den politiske ledaren, konungen öfver den mäktiga nordvästliga staten, af hvilken hela Korea sedermera fått sitt namn. Han hade nyss genom en högförrädiskrevolution tillskansat sig herradömet i sitt land och ville befästa sin dynasti på grannarnes bekostnad. Emellertid, när han märkte, att Kina började rusta, sökte han utan verkliga eftergifter blidka kejsarens vrede genom rika tributgåfvor, som likväl icke mottogos.

Tai-tsongs rådgifvare afstyrkte enträget kriget. De föreställde honom, att om han nu, när riket åtnjöt en ärofull fred inåt och utåt, ginge öfver hafvet med en stark här emot en så liten stat och lede det minsta afbräck, skulle han utsätta både sitt väldes och sitt eget anseende för stor skada. Kejsaren ville dock ej höra talas om någonting annat än att fullgöra hvad han betraktade som sin självklara plikt. Till hela Kinas folk utfärdade han en kungörelse, hvari han vädjade till dess rättskänsla. Han förklarade, att han ej kunde underlåta att tukta en inkräktande upprorsmakare, hvars undersåtar, som ej i minsta måtto skulle lida men af de kejserliga trupperna, han ville befria från skändligt förtryck. Äfven om framgången emot förmodan ej följde hans vapen, skulle han likväl aldrig ångra försöket, därför att han hade rättvisan på sin sida.

Därpå drog han personligen ännu en gång i fält, understödd af sina bäste vapenbröder till både lands och sjöss. Kriget bleflångvarigt och hårdt i följd af fiendens envisa motstånd och ej minst den oländiga skådeplatsen; det fördes just i sådana trakter, som blifvit världsbekanta genom de senaste årens rysk-japanska strider. Koreanerna försvarade sig mest bakom starka fästningar, som endast med mycken manspillan eröfrades af kineserna eller tvungos att gifva sig. Så förbittrad än kejsaren var öfver dessa svårigheter, uppskattade han dock fiendens mod och löste till och med, emot tidens allmänna krigsbruk, genom gåfvor ur sin egen skattkammare intagna städer från sina soldaters plundring. Ändtligen syntes krigslyckan afgjordt vända sig till hans förmån. Under hans eget befäl tillkämpade sig hans krigare en lysande seger öfver en stor fientlig här, hvarefter två koreanske generaler med 30,000 man sträckte vapen och han gjorde sig till herre öfver en stor del af landet. Full af glädje lät han inrista en skildring af dessa tilldragelser på en marmortafla och sände kurirer med berättelser därom till den hemmavarande regeringen; med egen hand tillade han: »När jag står i spetsen för mina trupper, hur kan man då frukta, att de ej skola segra?» Men snart kom det öfverraskande omslaget. Åter vägrade en väl befäst stad (troligen nära Yalufloden) att kapitulera. Belägringen räckteöfver två månader, kinesernas krigsförnödenheter ledo på upphällningen, hälften af manskapet och de flesta hästarna dogo, och ingen förstärkning var på länge att vänta. Med oförrättadt ärende måste kejsaren anträda återtåget till Kina, medan de koreanske soldaterna från murarna jublande tillönskade honom och hans här lycklig resa.

Han medförde likväl tusentals krigsfångar, som officerarne icke efter vanan fingo behålla som trälar. Det tillstaddes i stället desse koreaner att bosätta sig i Kina såsom frie män och med samma rättigheter som andre undersåtar. Något fredsslut med den koreanske konungen ville Tai-tsong icke veta af, utan tillbakavisade med förakt hans anhållan och ursäkter. Fortfarande emot sina rådgifvares åsikt sände han året därpå emot Korea två generaler, som emellertid snart återvände efter några gagnlösa härjningar och småsegrar. Den samvetsgranna föresatsen att äfven i det östasiatiska statssamfundets yttersta hörn upprätthålla rättvisa och härskardygd förblef outförd till kejsarens bittra grämelse, som väsentligen bidrog att förkorta hans sista lefnadsår.

***

Rättvisa och fred voro Tai-tsongs ledstjärnor äfven för hans inre riksstyrelse, för hans behandling af olika folkklasser och trossamfund.

Han lät genom en kommission granska och omarbeta rikets lagar, i syfte att gifva dem en klarare och noggrannare form, att lindra straffen för brott, där så läte sig göra, äfvensom folkets tjänsteplikt och pålagor, som

i Kina af ålder äfven upptagas i lagboken. Den nya lagredaktionen, som i rikt mått efter tidens omständigheter fyllde dessa kraf, är i hela Östasien berömd under namn af »Tang-dynastiens lagar». De motsvara där, i sitt inflytande äfven på sena släkten och främmande folk, den justinianska kodifikationen af den romerska rätten i västerlandet. De ligga till grund för Kinas hela efterföljande lagstiftning, som, med alla sina föråldrade drag och trots rättskipningens brister under förfallets dagar, likväl i många stycken har visat sig trygga ett sundt samhällslif. De upptogos under den närmaste tiden, om än med åtskilliga jämkningar, äfven i Japan, där de i allt väsentligt behållit sin gällande kraft ända till de senaste reformerna efter europeiska mönster. Ännu i dag lär mycket däraf gå igen i den moderna japanska rätten, enär man funnit de västerländskanyheterna underlägsna i vissa fall, enkannerligen i fråga om de olika brottmålens särskiljande från hvarandra.

Tai-tsong vinnlade sig i synnerhet om en hofsam och mild rättskipning. När en dödsdom förelades honom till undertecknande, uppsköts verkställigheten, tills domen tre dagar å rad blifvit uppläst för brottslingen, medan kejsaren själf och alla domstolens ledamöter fastade och afhöllo sig från musik, fester och nöjen, för att få rådrum att besinna sig, om nåd borde beviljas. Han besökte ofta fängelserna, och en gång, när han där fann flere hundra dödsdömde förbrytare, beslöt han sig för ett vågadt straffrättsförsök. Eftersom årstiden lämpade sig därför, hemsände han dem alla för att hjälpa till vid jordbruksarbetet, med befallning att återvända till fängelset efter skörden. De olycklige voro så öfvertygade, »att kejsaren hade ett fadershjärta för sina undersåtar», att de allesammans inställde sig på utsatt tid, hvarpå kejsaren för deras lydnad skänkte dem lifvet.

Han visade stor omsorg att icke öfver höfvan betunga folket. När han tillträdde regeringen, rådde nöd och dyr tid i landet, och han trodde ej på det skenbara lugnets varaktighet. Han tillsporde därför sina rådgifvare om hvad som borde göras, ifall oroligheternaånyo utbröte. Flere bland dem menade, att de borde undertryckas med yttersta stränghet, men kejsaren förklarade, att han skulle vidtaga alldeles motsatta åtgärder, först och främst minska sin egen hofstat och dess utgifter, vidare blott använda milda medel genom undersökningar och tillfredsställande af folkets behof. »Härskare kunna ej finnas till utan riken», tillade han, »och riket är detsamma som folket. Att undertrycka folket för att tillfredsställa härskarens böjelser, det är detsamma som att skära i sitt eget kött för att fylla magens kraf. Magen mättas måhända, men kroppen förgås. Så går det ock med furstar, som söka rikta sig på sina undersåtars bekostnad. Statens olyckor komma oftare af inre oroligheter än af utländska krig. Den härskare, som betungar sitt folk, eggar det till knot, och från knot öfvergår det till uppror; däraf följer stor ofärd för både härskare och undersåtar. Dessa betraktelser mana mig till mycken omtanke vid mina styrelseåtgärder».

Emellertid växte välståndet åter till, och kejsaren, som älskade och gynnade de sköna konsterna, trodde sig utan olägenhet kunna återuppbygga Yang-tis präktiga palats i den gamla rikshufvudstaden Lo-yang (det nuvarande Ho-nan-fu, vid en af Hoang-hos södrabifloder). Men när en våldsam öfversvämning, hvari flere tusen människor omkommo, förstörde en del af staden och äfven skadade det halffärdiga palatset, inställde han genast alla vidare arbeten med undantag af några lätta reparationer, lät till och med nedrifva en af byggnaderna och skänka materialierna åt de nödställde. Hans rådgifvare, som anmodades att yttra sig öfver hans hushållning, begagnade tillfället att föreställa honom, att folket icke plägar knota mot regeringen så mycket på grund af sin nöd som på grund af de bördor, som de, äfven under ökad välmåga, nödgas åtaga sig för dess skull, och att det vore bättre att icke samla stora skatter eller ens anlägga kostsamma spannmålsmagasin för kommande behof än att reta undersåtarne genom dryga pålagor äfven för deras eget bästa. Tai-tsong gillade dessa åsikter och återgick till sin tidigare sparsamhetspolitik. Af samma skäl upphörde han med sina jakter, som under den långa fredstiden hade blifvit ett behof för hans verksamma lynne och kroppskrafter.

I fråga om landsförvaltningens organisation visade han sig icke lika medgörlig. Vid början af hans regering befann sig ämbetsmannaståndet på grund af partistriderna i full upplösning. Han uppfordrade sitt riksråd att gifvahonom förslag på lämplige ledamöter i en kommission, som skulle inspektera förvaltningen i rikets alla delar, men han afböjde att till dess ledare förordna den ofvan omtalade oppositionelle statsmannen: »Jag kan ej vara af med honom en enda dag, emedan han är den ende, som rätt vårdar sig om att anmärka mina egna fel och varna mig emot dem.» Hans beslut innebar, att fjorton höge herrar skulle hvar för sig resa omkring i de särskilda landsändarna för att omsorgsfullt undersöka styresmännens förtjänster och brister, äfvensom folkets besvär och

lidanden, sörja för dess behof, i synnerhet för änkor och faderlösa, gifva de ålderstigne tillbörlig heder och utmärkelse, göra sig underrättade om skicklige och redlige män, hvilkas namn de skulle anteckna till kejsarens kännedom, och öfverhufvud utföra allt, som kejsaren själf skulle ombestyra, om han personligen företoge en sådan inspektionsresa. Till ståthållare i de tio stora generalguvernement, hvari han indelade riket efter naturliga gränser, äfvensom till styresmän öfver de underordnade provinserna och de mindre distrikten utnämnde han i öfverensstämmelse med den politiska ställningens kraf sina förtroendemän bland officerarne och hofstaten, som väl ock till stor del hade tjänat honom i fält. Deskriftlärde statsmännen funno sådana utnämningar skadliga för bevarandet af folkets lugn och trohet, emedan ämbetsmän i dylika sysslor borde vara »milde, upplyste, uppriktige, oegennyttige och fulle af nit för kejsarens tjänst och folkets väl»; sådana egenskaper kunde man ju icke gärna vänta af militärer och hofmän. Kejsaren inskränkte sig till en klok kompromiss. Han förklarade, att han fortfarande ämnade personligen nämna hvem han ville till de högre posterna; blott de mindre distrikten skulle förbehållas åt civile ämbetsmän »från femte rangklassen uppåt», som han likväl ville i hvarje fall själf pröfva för att öfvertyga sig om deras duglighet. Det gällde här en rent praktisk undersökning, grundad på statsmannens människokännedom, icke det bekanta kinesiska examensväsendet, som vid denna tid ännu ej hade uppnått sin formalistiska utbildning.

För studiernas förkofran hyste han likväl det största intresse och nit, liksom han själf enligt kinesisk måttstock var en man af mycket hög bildning. En af de skriftlärde hade i ett underdånigt betänkande uttalat de högsta loford om kejsaren; då »tog han sin pensel», som han trots någon var beredd att bruka, när helst det kräfdes, och svarade: »Hvad du säger om mig är öfverdrifvet. Jag tager mig vältill vara för att jämföra mig med forntidens vise; jag skulle anse mig hedrad, om jag kunde nämnas bland våra dagars. Du känner blott det förflutna, framtiden är dig fördold; jag önskar, att mitt lifs och min regerings slut måtte motsvara deras begynnelse, på det att dina ättlingar icke måtte anklaga dig för smicker och mig för att ha velat tillvälla mig loford, som jag ej förtjänat». För sin egen räkning eftersträfvade han ej, såsom andre kinesiske kejsare, någon författarära. Då en lärd man uppmanade honom att låta samla allt hvad han skrifvit till eftervärldens hågkomst, genmälte han: »Jag gillar, att historieskrifvarne bevara de förordningar, som jag utfärdat till folkets gagn. Men att man skulle göra en bok af skrifter, som icke kunna vara till någon nytta, därtill kan jag omöjligen samtycka. Yang-ti och andre störtade kejsare ha författat och utgifvit böcker; har det varit dem till någon hjälp eller räddat deras välde? En furste på tronen bör endast bekymra sig om att styra sitt folk enligt dygdens bud. Vare sig han skrifver en god stil eller ej, kan det ej göra mycket till eller ifrån hans ära. Den enda ära han bör söka är att åberopas, icke såsom författare, utan såsom folkets fader vid sidan af gode och vise regenter».Redan kort efter sitt trontillträde upprättade han invid sin hufvudstad en storartad undervisningsanstalt, ett slags universitet eller akademi, som han utrustade med ett offentligt bibliotek af mer än 200,000 band. Rundt omkring lät han uppföra byggnader till bostäder åt dem, som ville ägna sig åt studier, och till deras ytterligare gagn ditkallade han från olika landskap högt ansedde skriftlärde, med hvilka han själf ofta samtalade i politiska och historiska ämnen. När denna anläggning var fullbordad, befallde han ämbetsmännen att ditsända sina söner. Deras antal uppgick till flere tiotusenden, men det oaktadt rådde den bästa ordning ibland lärjungaskaran på grund af kejsarens visa stadgar, hvilkas tillämpning han öfvervakade vid sina täta besök. Åtskilliga år efteråt lät han tillbygga ytterligare 1,800 rum för att hysa den ständigt tillströmmande mängden. Han åhörde själf lärarnes undervisning, framställde spörsmål till dem och belönade dem rikligen, när han fann sig nöjd med deras svar. Han granskade de arbeten, som de författade, och eftersom han däri visserligen fann många goda ting, men saknade det tillbörliga sammanhanget, uppdrog han åt en af de allra visaste bland de skriftlärde att med andre sakkunnige mäns biträde utarbeta enomfattande och öfverskådlig läroframställning. Denna samling utgafs under titel af »de femton kanoniska böckernas sannskyldiga förklaring».

Sålunda kunde han hoppas, att »riket aldrig skulle lida brist på lärde män, som kunde användas för att göra folket lyckligt». Han var af den åsikten, trots sin förkärlek för handlingskraftige krigsmän, att »man visserligen i krigiska och oroliga tider måste anlita vapenmakt för att återvinna freden, men att efter samhällslugnets återupprättande det är de skriftlärdes skicklighet, som har att sörja för dess bestånd, emedan krig och studier ha

sina särskilda beskärda tider, hvadan de senares gagn icke på något sätt får eftersättas för krigsrustningarna; ty fredens upprätthållande måste en stat i främsta rummet eftersträfva». Därjämte trodde han, i likhet med sitt folks forntida tänkare (och för öfrigt också Greklands filosofer), på musikens uppfostrande betydelse äfven i statslifvet. Vid en stor hoffest öfverraskade han gästerna med att låta spela den militärmusik, som hade ledsagat honom under hans ungdoms fälttåg. »I dören icke finna det besynnerligt», yttrade han, »att jag behåller denna musik, som icke har någonting gemensamt med de fredsälla studiernas ljuflighet och behag; jaggör det för att icke glömma det förflutnas mödor och för att dess mera nitiskt söka bevara freden». Man meddelade honom, att en framstående fackman på hans faders befallning hade komponerat en ny musik, som kallades »Tang-dynastiens musik». Denna åtgärd fann han i allo välbetänkt: »Det lider intet tvifvel, att de gamle ej utan skäl ha uppfunnit musiken. Dess toner äro af stort gagn för riksstyrelsen, ty de glädja åhörarnes hjärtan, skingra deras sorger och stämma sålunda deras sinnen att böja sig under de lagar, som påbjudas. Månne detta ej har varit det syfte, som föresväfvat de gamle i och genom musiken?»

Men han pröfvade också självständigt de gamles visdom och fogade sig icke obetingadt efter de skriftlärdes tycken. När det lagstadgades, att i hvarje läroverk en sal skulle anordnas för högtidligheter till åminnelse af forntidens vise, »på det att lärjungarne sålunda måtte uppmuntras till studier och framtida skicklighet att tjäna staten», yrkade en synnerligen inflytelserik statsman, att denna heder skulle förbehållas åt Konfucius i första rummet och en af hans lärjungar i andra. Men kejsaren uteslöt den trogne lärjungen, flyttade Konfucius till andra rummet och gaf det första åt Cheu-kung, en af urtidens härskare ochlagstiftare (Kinas Moses, liksom Kung-tse är dess Esra), om hvilken den äldsta kanoniska häfdaboken förmäler, jämte åtskilligt annat uppbyggligt, att han var så vis, att han uppsöktes af sändebud till och med från den yttersta södern, som han för hemfärden skänkte kärror med säkert vägvisande magnetnålar. Det var alltså folkpatriarkernas verksamma statsmannavisdom, boktraditionemas urkälla, som kejsaren ville särskildt betona framför äfven de visaste läromästarnes lånade rådslag. För öfrigt synes han personligen, i öfverensstämmelse därmed, ha anslutit sig till Lao-tse, den gamle varmhjärtade enslingen, för hvilken dygden i sitt oupplösliga samband med världsordningen var ett helgjutet lifsideal utan splittring i hopade föreskrifter, hellre än till den häfdvunna, för skolbehofven kanske bättre lämpade konfucianska ritualismen, hvars betydelse och värde inom vederbörliga gränser han likväl visst icke underkände.

För de vansläktade taoisterna däremot, som till och med hans fader i viss mån hade gynnat, hyste han endast förakt. Han ville icke veta af deras spetsfundiga och vidskepliga uttydningar af just de mörkaste och gagnlösaste bland forntidens skriftalster, deras astrologiska uträkningar af lyckliga och olyckliga dagar,deras underliga regler för att utvälja de gynnsammaste platserna för byggnader och grafvar, deras jakt efter sällsamma varsel, — allt konster, som ännu i dag förvända de kinesiska massornas sinnen och hindra deras mottaglighet för högre upplysning. I denna fördömelse, som han dock aldrig dref till förföljelse, stod Tai-tsong alldeles på de skriftlärdes sida. Det berättas, att en dag, när en hvit skata befanns ha byggt sitt näste i hans sofrum, månge i hans omgifning ansågo denna tilldragelse så utomordentlig, att de formligen lyckönskade honom till det välsignelsebådande järtecknet. »Jag skulle blygas», svarade han, »att öfverlåta mig åt slika drömmerier, såsom Yang-ti plägade göra. De förebud jag tror på äro icke af den arten; vise män, som komma mig till hjälp för att styra mitt folk, äro de järtecken jag söker». Hvarpå han genast lät undanskaffa den besynnerliga fågeln.

Buddismen väckte hans lifligare intresse, men fängslade lika litet hans hjärta och förstånd. Han sporde en gång en känd lärd motståndare till denna tro, hvarför han ej ville taga närmare kännedom om just de underbara hemligheterna i läran. Den ifrande filosofen utvecklade vidlyftigt, huruledes *Fo* (det kinesiska uttalet af Budda) egentligen vore enfrämmande bedragare, hvars lärjungar, så snart de anlände till Kina, skyndade sig att i sin lära inblanda taoisternas redan inrotade svärmerier, och vidare huruledes de med afsikt nyttjade mystiska talesätt för att lättare bedraga folket, hvadan hela detta ogräs borde utrotas; han kunde så mycket uppriktigare tro sig om en sådan förkastelse, som han grundligt hade satt sig in i saken. Kejsaren medgaf, att de olika buddistiska sekterna måste betraktas som farliga, och att den lära, som härledde sig från Cheu-kung och de tidigare patriarkerna, äfvensom från Konfucius, »för kineserna var detsamma som vattnet för fiskarna». På några stränga åtgärder mot buddismen inlät han sig likväl ej.

Men till ett slags motvikt mot dess propaganda tillstadde han persiske och andre anhängare af den jämförelsevis enkla och rena mazdeismen (Zoroasters eller Zarathustras tro och lära) att bygga tempel till »eldens ande» i själfva rikshufvudstaden. Denna tro var i så måtto särskildt ägnad att tilltala kineserna, som dess inskärpande af världsmotsatsen emellan det godas och det ondas makter påminde om den urgamla kinesiska filosofiens lära om skillnaden emellan »manliga» och »kvinnliga» världskrafter, ehuru den senare uppfattningenegentligen hade en naturalistisk, den förra en mer utpräglad sedlig innebörd.

Från samma håll inträngde i Kina äfven en annan tro, fastän af mer långväga och i grunden hemlighetsfullare ursprung, — kristendomen i nestorianismens former. Patriarken Nestorius af Konstantinopel hade å kyrkomötet i Efesus 431 blifvit afsatt och bannlyst för sina afvikelser i läran om Kristi gudom; hans anhängare flydde till Persien, där de fingo skydd af den eljest kristendomshatande regeringen, just därför att de förföljdes af den fientlige kejsaren i Konstantinopel. Till nestorianerna sällade sig, för att njuta godt af den dem förunnade gunsten, mer eller mindre uppriktigt månge andre österländske kristne, både ortodoxe och medlemmar af olika sekter. De sysselsatte sig äfven med ett nitiskt missionsarbete, som sträckte sig högt upp i Centralasien och längre fram under medeltiden bildade en märklig förmedlingslänk emellan Europas och Östasiens kulturvärldar. Så kommo nu äfven några af deras präster och munkar till Tai-tsongs hof i Chang-ngan.

Hans kejserliga kungörelse af år 638 till deras förmån är ännu bevarad i fullt tillförlitlig ordalydelse: »*Tao* har intet fast namn, fromheten ingen fast form; kulter äro inrättadeefter olika orter till mängdens frälsning utan trug. Den persiske prästen Alopen har kommit till oss i vår hufvudstad för att underställa oss sin skriftenliga kult. Sedan vi noggrannt undersökt denna kults innebörd, ha vi funnit, att den är upphöjd och fridsam, att den framställer och utvecklar de viktigaste grunderna för vår tillvaro, så ock syftar till människosläktets frälsning och gagn. Den må väl utbredas öfver riket. Vederbörande myndigheter skola därför genast i I-ning-kvarteret af denna stad upprätta ett kloster med tjuguen välpröfvade präster.»

Samma urkund återgifves likaledes å den berömda minnessten, med utförliga kinesiska och äfven syriska inskrifter, som den nestorianska kyrkan lät upprätta långt efteråt, år 781, i samma rikshufvudstad. Men där är den kejserliga texten något förbättrad i kyrkans förmenta intresse. Det talas ej längre om den »persiske prästen», utan om en man från det »romerska riket» (enligt dess kinesiska beteckning) med en hög titel, som den kinesiska regeringen plägade tillägga buddistiske hierarker. Vidare bifogas till orden »skriftenlig kult» äfven ett uttryck, som betyder »framställd i bilder», — alltså ett ojäfvigt bemyndigande af bildernas dyrkan i gudstjänsten.Inskrifternas öfriga, historiskt högst märkvärdiga innehåll upplyser, att kristendomen under flerfaldiga skiften af högste vederbörandes nåd eller ogunst vunnit stark utbredning i Kinas alla provinser, — men ock, att denna utbredning varit betingad af en mycket förtrolig anslutning till buddismen och dess politiskt inflytelserike målsmän.

Sedan förnimmes ingenting om kristendomens öden i Kina under flere århundraden framåt. Den sannolikaste förklaringen är, att de nestorianske missionärernas efterkommande, med sin bildkult, sin jämkningsförmåga och sin längtan efter utvärtes stöd, under den tilltagande afsöndringen från trosfränderna i väster blifvit utan förföljelse småningom uppsugne i de mångskiftande buddistiska sekterna, men måhända hos dem kvarlämnat åtskilliga egendomliga spår af sin gudstjänst.

Skulden för en sådan utveckling kan emellertid omöjligen läggas kejsar Tai-tsong till last. Hans egen personliga och offentliga ställning till kristendomen framgår tydligt nog ur hans oförfalskade ordalag.

*

Tai-tsong genomgick tunga pröfningar i sitt enskilda lif.Genast i början af sin regering utnämnde han till tronföljare sin åttaårige son med kejsarinnan Chang-sun-chi. Denna statshandling firades med sedvanliga ståtliga ceremonier, under folkets allmänna jubel och stora fester i alla rikets provinser. Den unges uppfostran anförtroddes åt två synnerligen allvarlige och vise skriftlärde och statsmän, som fadern gaf de sundaste anvisningar för deras kall: »Jag själf har vuxit upp midt ibland folket. Jag har lärt känna allt dess elände och allt dess knot. Eftersom man ej misstrodde mig eller hade något skäl till misstro, kunde jag göra mig fullt underrättad

om allt, som tilldrog sig. Men min arftagare har vuxit upp i palatset, som han aldrig lämnat utan ett följe till tydligt kännemärke å hans värdighet. Därigenom har han varit hindrad att se och lära känna folket annorlunda än förmedelst hörsägner. Jag ser nogsamt, att hans börd gör honom stolt och högmodig, och jag fruktar mycket, att han kommer att missbruka sin ställning. I bören därför ådagalägga särskild omvårdnad om hans undervisning och eftertryckligen uppfordra honom att rätta sina fel».

Det visade sig mer och mer, att ynglingen blott tänkte på sina nöjen och öfverlämnade sig åt dem utan hejd. Uppfostrarne fylldesin förmaningsplikt med nästan hänsynslös stränghet. Han tröttnade så vid dem, att han ej längre ville se dem för sina ögon. Men kejsaren berömde dem offentligen, och for att visa, att han menade allvar med sina loford, gaf han dem rika belöningar i guld och siden, hvilket tills vidare tystade tronföljarens knot.

Kejsarinnan delade fullkomligt sin gemåls åsikter om sonens behandling. När man lät henne förstå, att hans boningsutstyrsel borde ökas, svarade hon blott: »Endast dygden kan bringa människor och enkannerligen furstar ära, ej omgifningens ståt.» Hon sörjde djupt däröfver, att hennes egen son mindre än andre förmådde draga gagn af hennes uppfostrings-omsorger.

Ett årtionde efter makens upphöjelse på tronen sjuknade hon svårt. Tronföljaren föreslog då, att en allmän amnesti skulle beviljas, och att taoister skulle efterskickas för att anropa himlen om hennes hälsoförbättring. När hon fick veta detta, kallade hon sonen till sig och förmanade honom: »Himlen är herre öfver lif och död; vi människor förmå intet. Furstar böra visserligen sprida välgärningar och nådevedermälen ibland sina undersåtar, men icke hvarje brottsling förtjänar nåd. Taoisternas kult är full af vidskepelse och villor. Du vet,att kejsaren alltid har förkastat deras lära, och att du, liksom jag, bör vörda hans vilja. Sök att komma ihåg de anvisningar och det goda föredöme, som jag alltid har velat gifva dig».

Kejsaren besökte henne ofta under sjukdomen, och då hon låg på sitt yttersta, inlade hon hos honom sin förbön för en statsman, som han nyligen undandragit sitt förtroende; hon ville icke klandra hans stränghet, men hon erinrade honom om den afsattes långvariga trogna tjänst och hoppades, att de begångna felstegen skulle kunna godtgöras. Nu för första gången vågade hon hos sin gemål inskärpa hans härskarplikter, men blott i allmänna ordalag, som väl öfverensstämde med hans egna föresatser; »du skall helt visst minnas dessa sista råd, som min nitälskan för din ära har ingifvit mig». För sig själf undanbad hon sig all högtidlig begrafning: »Jag känner mig ha uträttat så litet för staten och folket, att jag beder dig att icke betunga folket för min skull eller använda skattkammarens medel för att uppresa en grafbyggnad. Jag vill begrafvas såsom en af folket. Människornas sällhet består icke i deras grafvars prakt, utan i de dygder de öfvat och i de föredömen de efterlämna».

Efter hennes död fann man en bok, somhon författat till stöd för sin själfbildning. Hon hade gjort biografiska utdrag ur historiska skrifter om de furstinnor, som suttit på Kinas tron, och hon hade bifogat sina egna omdömesgilla betraktelser öfver deras uppförande, deras goda och dåliga egenskaper. Kejsaren kunde icke afhålla sig från tårar vid läsningen af detta arbete, som han visade för sina rådgifvare med den förklaringen, att det väl förtjänade att gå till eftervärlden och i och för sig vore nog för författarinnans ära. »Jag visste icke af alla denna furstinnas förtjänster; sådan blygsamhet och sådant vetande i förening förefinnas sällan hos kvinnor af hennes rang.» Därför trodde han sig omöjligen kunna fara vilse, om han följde hennes råd att taga den afskedade statsmannen till nåder. Men hennes bön om en billig jordfästning kunde han ingalunda rätta sig efter. I självfva verket förrättades begrafningen med så stor prakt, att flere statsmän funno sig förpliktade att inlägga sina gensagor.

Mot slutet af hans regering kom tronföljaren alldeles på villovägar. Han förstod visserligen att dölja mycket af sina laster, och han samlade omkring sig en skara af än värre fördärfvade sällar, som han upplärde i alla slags förställningskonster. Men hans afund mot enyngre välartad och af fadern högre älskad broder bragte honom, trots all slughet, på fall. Han fruktade, att kejsaren skulle beröfva honom tronföljden till broderns förmån, och beslöt i samråd med ett hundratal förhärdade medbrottslingar att mörda denne. Han uppmuntrades i denna plan af en missnöjd general, som lofvade honom sitt eget understöd, om han fördristade sig till någonting än värre. Tronföljaren blef utom sig af glädje, och med penningar och löften vann han åtskillige andre officerare och

hofmän för en sammansvärjning mot faderns lif. Afsikten var, att han skulle låtsa sig vara farligt sjuk, och att kejsaren skulle öfverfallas, när han, såsom ju vore att vänta, komme på besök till sonen.

Men i följd af deltagarnes lättsinne uppdagades sammansvärjningen inom kort. Misstankar föllo på en annan ung furste af kejsarhuset. Han gjorde ett upprorsförsök, men häktades och ställdes inför furstedomstolen, på hvars uppfordran han genast bekände allt. Domstolen ingaf en berättelse till kejsaren, som befallde, att de öfrige sammansvurne ögonblickligen skulle gripas. Det skedde, och i sin öfverraskning afslöjade äfven de hela brottets omfång. På grund af bekännelserna dömde rikets högsta domstol dem alla, med denhögförrädiske generalen i spetsen, till döden och tronföljaren att degraderas till simpel undersåte. Kejsaren bekräftade domen, som verkställdes till hela folkets fägnad.

Tai-tsong var nästan nedbruten af sorg, så mycket mer som han tillika upptäckte, att hans rådgifvare voro delade i partier angående tronföljdens fastställande efter katastrofen. Den närmast yngre sonen, för hvilken fadern egentligen var mest benägen, hade under domstolsförhandlingarna visat sig utomordentligt enträgen i sina uppvaktningar vid hofvet. Men just därför ansåg sig kejsaren, efter moget betänkande och långa öfverläggningar med statsmännen, böra följa dem, som påyrkade den unge lycksökarens uteslutning från tronföljden. »Hvem helst», sade han, »som eftersträfvar en hög ställning endast för äran, är icke värd att få hvad han åtrår.» Icke nog därmed, den besvikne fursten nedflyttades från den första furstliga rangklassen till den andra och internerades i ett särskildt palats för större säkerhets skull. Till tronföljare utnämndes den tredje, mycket yngre brodern, som ännu ej hade uppnått sexton år.

Dessa omhvälfningar inom kejsarhuset tilldrogo sig omedelbart före det koreanska kriget och torde i sin mån ha medverkat till denlynneshetta, som Tai-tsong ådagalade under förvecklingarna med den trotsige grannen.

Efter hemkomsten från fälttåget märkte han snart, att hans krafter började aftaga. Emedan han fruktade, att han ej skulle hinna med att personligen rätt förbereda den nye tronföljaren för det höga lefnadskallet, beslöt han omsider att ägna sina återstående dagar åt politiskt författarskap till sin sons och andre kommande efterträdares undervisning. Han nedskref sina tankar om en härskares plikter i en bok, som han delade i tolf kapitel efter olika synpunkter för ämnets behandling. När arbetet var färdigt, öfverräckte han det till tronföljaren med orden:

»Min son, jag har i denna bok sökt samla allt, som kan bidraga till en regerande furstes fullkomning i styrelse visdom. Jag har satt mina tankar på papperet, emedan jag fruktat, att döden skulle hindra mig från att gifva dig undervisning. Haf alltid för ögonen de gamle härskarne, som styrt riket med så hög visdom. Betrakta dem som dina lärare och förebilder, icke sådana furstar som jag. Om du syftar till det högsta, skall du nå midten; men om du syftar åt midten, skall du falla. Sedan jag bestigit tronen, har jag begått många felsteg, som du bör undvika. Jag har för mycketälskat ståt och yttre storhet. Jag har byggt många palats, hus och trädgårdar. Jag har gjort öfverdrifna utgifter för vackra hästar, goda jakthundar och jaktfåglar, som jag låtit hämta långväga ifrån. Jag har gjort många onyttiga resor endast för mitt eget nöje. Sålunda har jag gjort folket mycket ondt. Sådana fel böra tjäna dig till lärdom. Men eftersom jag ock har gjort folket mycket gagn och dessutom samlat riket under ett enda välde, i det att jag gjort slut på de ständiga härjande krigen, så ha undersåtarne icke mycket knotat emot mig. Hvad dig vidkommer, så har du inga förtjänster att åberopa inför folket. Men om du följer de råd jag här gifver dig, kan du hoppas få lefva i fred. Öfverlåter du dig däremot åt högmod, lättja, försumlighet, öfverflöd och veklighet, så var viss på, att du skall snart falla. Intet är svårare än att vinna ett rike; intet är lättare än att mista det.»

Hans allra sista råd till tronföljaren var ett drag af rent praktisk politik och skarp uppmärksamhet å människors skaplynnen. På dödsbädden lät han kalla sonen till sig och förtrodde honom, att rikets ypperste fältherre var en man, af hvilken ännu stora tjänster kunde väntas, men som också borde fruktas, ifall den nye härskaren ej lyckades fästa honom vid siggenom någon särskild välgärning. För att underlätta en sådan åtgärd ämnade Tai-tsong själf kommendera honom till ett aflägset härbefäl och tillstyrkte sin arftagare att genast efter tronbestigningen återkalla honom därifrån, ifall han ej visade något missnöje öfver det ålagda värfvet. I motsatt fall borde sonen omedelbart låta undanrödja honom, ty annars skulle han förvisso söka hämnas.

Fältherren fick sin order, lydde utan ringaste genmäle och for ögonblickligen till sin post, utan att ens begifva sig hem till sin bostad för att hämta nödiga ressaker. Tai-tsong kunde således dö i lugn för sonens ohindrade tronbestigning. Under de sista dagarna lämnade tronföljaren aldrig faderns rum. Han njöt ingen föda, och hans hår hvitnade af sorg. Då fadern märkte detta, kunde han ej återhålla sina tårar och beklagade, att han måste lämna en son, som visade honom så djup kärlek. Han tillkallade två af sina mest betydande rådgifvare och uppfordrade dem att ej öfvergifva den blifvande kejsaren, utan understödja honom med sin klokhet. En tredje statsman tackade han särskildt för ådagalagda förtjänster i råd och dåd om rikets eröfring. Hans ord afbrötos af ett slaganfall, som bortrycktehonom i hans femtiotredje lefnadsår och tjugutredje regeringsår.

Både främlingar och undersåtar i riket sörjde honom djupt, med sorgfälligt iakttagande äfven af alla stadgade ceremonier, och de, som befunno sig vid hofvet, begräto honom, »som om de förlorat sin fader eller sin moder».

*

Tai-tsongs efterträdare var honom föga lik, och Kina gick åter växlande öden till mötes, som dess annalister oförtrutet som alltid ha inregistrerat till sina läsares sedeförbättring.

Hos oss (och måhända äfven där borta) har man så småningom kommit på blygsammare tankar om det historiska domarkallets båtnad och verkan. Det mänskliga föredömets välde synes tyvärr ganska begränsadt, af dess egna brister, af efterföljarnes frestelser och glömska. Kanske sitter det ondas makt, den af ingen mänsklig visdom och dygd kufvade synden, djupare rotad och lefver starkare i människornas hjärtan, i samhällenas krafter, än Meng-tse eller själfve Kung-tse tänkte.

Men ändå må det väl ej förekastas oss som alldeles öfverflödigt, i dessa den västerländska och kristna folkupplysningens och människokärlekens blomstrande dagar, om vi på någraflyktiga blad teckna oss till minnes hvad som nu kan förspörjas, från det hedniska Kina efter gångna mer än tolfhundra år, om den ungdomlige hjälten *Li-chi-min*, den rättrådige och samvetsömme kejsar *Tang-tai-tsong*.

Anm. De kinesiska namnen återgifvas efter bästa tillgängliga nyare, i synnerhet engelska omskrifningar; genom bindestrecken inne i orden antydas därvid särskilda kinesiska skrifttecken. Det ljud, som betecknas med *ch*, lär ha ett uttal, som närmar sig vårt svenska *tj*. *Y* läses som vårt *j* (med det senare tecknet återgifves ett annat ljud).